

DOI: 10.55666/folklor.1318837

ÂŞIK VEYSEL'İN VASIYETİ: "SAZIM SEN KAL DÜNYADA"

Hüseyin AKSOY*

Öz

Âşıklık/ ozanlık geleneği, Türk kültüründe geleneksel bilginin aktarımında her zaman başrolü almıştır. Bu gelenek, zaman içinde biçim ve içerik yönünden değişip gelişerek günümüze kadar ulaşmıştır. Âşıklık geleneğinde meydana gelen tüm değişimlere rağmen çalgı ile sözü tamamen birbirinden ayırmak mümkün olmamıştır. Bu yönüyle âşık edebiyatının temel destek noktası, her dönemde söz ile birlikte müzik olmuştur. Her yönüyle değişip güncellenen gelenekte kopuzla başlayan serüven günümüzde bağlama/saz ile devam etmektedir. Âşıklar arasında saz çalmayan ustalara da kimi zaman rastlansa da geleneğin kendisinde sazı olmayan bir âşık tasavvur edilemez.

Âşık Veysel; sazı, sözü ve toplumda bıraktığı etkiyle 20. yüzyıldaki Anadolu âşıklık geleneğinin en dikkat çeken isimlerinden biri olmuştur. Hayatın her alanına şiiirleriyle dokunan Veysel, gelenekte önemli bir yer tutan pek çok motifi usta bir şekilde şiiirlerine yerleştirmiştir. Veysel'in dünya görüşünü ve kendinden sonrasına bıraktığı mirasını anlayabilmek adına bu motifleri incelemek gerekmektedir. Bu çalışmada, Veysel'in vasiyeti hükmünde olan "sazıma" başlıklı şiiiri bu amaçla incelenmiştir. Farklı şiiirlerinde de saziyla ilgili bilgi ve değerlendirmeler yapan Veysel'in şiiirleri değerlendirildiğinde en büyük arzusunun hatırlanmak olduğu görülmüştür. Geleneksel olarak bir insana bırakılması beklenen vasiyetin saza bırakılmış olması da dikkat çekicidir. Bu yönüyle sazın Veysel için bir çalgı aleti olmaktan çok daha derin anlamlara sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Âşık Veysel, Vasiyet, Türk Kültüründe Saz.

ÂŞIK VEYSEL'S WILL: "IF I PASS, O MY SAZ, REMAIN HERE IN THE WORLD!"

Abstract

The tradition of minstrelsy has always played a fundamental role in conveying conventional knowledge in Turkish culture. This tradition has been reached until today by getting changed and improving within the form and content throughout time. Despite all the changes in the minstrelsy tradition, it has yet to be possible to separate the instruments and lyrics from one another completely. Concerning this, the essential supporting point of minstrel literature has been music and poetry in every period. The journey, which began with qopuz in the tradition having been changed and updated within every aspect, is going on with bağlama/saz nowadays. In the convention, it is impossible to imagine an Âşık who doesn't have a saz even though sometimes the wisers who do not play saz are seen.

Âşık Veysel, with his saz, lyrics, and effect on society, has been one of the most salient names in the 20th-century Anatolian minstrelsy tradition. Veysel, having influenced every space of life with his lyrics, has put lots of motives that have a significant place in the practice into his poems skillfully. It is necessary to analyze these motives to understand his worldview and the heritage he has left behind. In this study, Veysel's poem "Sazıma/ To My Saz," which is on behalf of his legacy, has been examined for this target. It has been seen that his biggest wish is to be remembered when the poems of Veysel, who gives information and makes evaluations about his saz in his different poems, are evaluated. Remarkably, the will traditionally supposed to be left to a human being has been left to the saz. Regarding this, it is understood that the saz has much more profound meanings than being just a musical instrument in the eye of Veysel.

Keywords: Âşık Veysel, Will, Saz in Turkish Culture.

* Dr. Öğr. Üyesi. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. Karaman/Türkiye. akshuseyin@gmail.com ORCID ID: 0000-0002 1002-1302

Giriş

İnsan hayatını bir bütün olarak değerlendirdiğimizde, bu serüvendeki deneyimlerin her biri önemli olmakla birlikte bu yolculuğun başlangıcı ve bitişi, yani doğum ve ölüm fenomenlerinin toplum nezdinde ayrıca bir değere sahip olduğu görülmektedir. Her toplum kendi inanç sistemine göre bu başlangıç ve bitiş dönemleri için çeşitli sorular sormuş ve buldukları cevapları anlamlı kılmak adına pek çok ritüel yaratmıştır. Ölüm fenomenini anlamak adına oluşturulan ritüeller incelendiğinde; bu ritüelleri yaratan toplumların hayata bakışına, kendisi ve ötekini kavrayış biçimine dair pek çok bilgiye ulaşılabilmektedir.

Ölümlerle birlikte kişinin kendinden sonrakilere bıraktığı maddi ve manevi mirasın kaydı, kimi zaman yazılı kimi zamansa sözlü bir şekilde tutulmuştur. Bu kayıtlar incelendiğinde toplumun yaşam ve ölüme dair yaratım ve birikimleri hakkında pek çok bilgiye ulaşılabilecektir. Kültürümüzde vasiyet olarak karşılık bulan bu kayıtlar sayesinde kişi, ölümünden sonrasına da etki edebilmekte, kendi tecrübelerini ve birikimlerini gelecek nesillere aktarabilmektedir.

Arapça kökenli *vasiyet* kelimesinin sözlükteki en temel karşılıkları; miras bırakmak, vasi/vekil atanması, atama, talep etme, istek/arzu şeklindedir. Bu anlamda dilimize ve kültürümüze yerleşmiş hatta vasiyetname adı altında edebî bir tür olarak kendine yer edinmiştir. Türk kültüründe vasiyet etme konusunda farklı uygulamalar görülebilir. Vasiyet etme, kişinin ölümünden sonra yapılmasını istediği arzu ve istekleri kapsadığından, daha çok yaşlılık dönemlerinde düşünülen bir konu olarak görülür ve genellikle aile içinde bu konu gelişigüzel konuşulmaz. Bazı ailelerde ise vasiyet etmek daha genç yaşlarda bile düşünülebilen bir konu olarak görülür ve aile üyeleri arasında açık bir şekilde konuşulabilir. Medeni hukuk, vasiyet etme konusunda çeşitli kurallar ve prosedürler belirlemiş olsa da Türk kültüründe aile bağlarına ve geleneklere verilen önem ve öncelikten dolayı aileden birine vasiyet etme konusu bazen daha önemli hale gelebilir. Vasiyet etmek genellikle mal varlığına ilişkin konuları içerse de kimi zaman vasiyet etmek aile değerlerine, ahlaki değerlere ve hayat felsefesine ilişkin konuları da içerebilir.

Vasiyetin kime edileceği, kişinin ölümünden sonra varlıklarının nasıl dağıtılacağına dair kişisel tercihiine bağlıdır. Vasiyetname, aynı zamanda kişinin ölümünden sonra mal varlığı, toprak, mülk veya diğer varlıkların nasıl dağıtılacağını belirleyen yasal bir belge hüviyetindedir. Vasiyet, belirli bir kişiye belirli bir mülkü veya varlığı bırakabilir veya mal varlığını birçok kişi arasında paylaşırabilir. Vasiyetname, bir kişinin ölümünden sonra hayatta kalan aile üyeleri, arkadaşları veya hayır kurumlarına mal varlıklarını bırakmak isteyenler tarafından hazırlanabilir.

Kültürde bu denli önemli bir yere sahip olan vasiyet geleneği, edebî yaratmalarda da özel bir tür olarak kendine yer bulmuştur. Esasını rica, dilek, tecrübenin nesiller arası aktarımı, ibret alınması fikirler vs. oluşturan vasiyetnameler, toplumun en küçük yapılarından biri olan aileden başlayarak en büyük yapı olan devlete kadar her kurumda farklı şekillerde görülebilmektedir (Köksal, 2000: 289). Vasiyetnamelerin özellikleri esas alındığında, Türklerin İslamiyet öncesi dönemlerdeki yaratmalarından günümüze kadar farklı türlerde vasiyete yer verdiklerini görebiliriz. İlk yazılı eserlerden olan Orhun Kitabeleri başta olmak üzere İslamiyet öncesi devirlerde yaratılmış olan Oğuz Kağan destanı ve diğer pek çok destanda yöneticilerin oğullarına yahut halkına çeşitli vasiyetlerde bulduklarını tespit etmekteyiz.¹

Bilindiği gibi Türklerin İslamiyet’i kabul etmesiyle birlikte Türk ve İslam tarihinde bir yön değişimi yaşanmıştır. Yeni dinin Türk tarihi üzerindeki etkileri siyasi, iktisadi, dinî, sosyal vs. alanlar başta olmak üzere ilk dönemlerden itibaren edebiyat alanında da kendini göstermeye başlamıştır. Vasiyetname türü özelinde bu dönem ele alındığında müstakil vasiyetname metinleriyle birlikte nasihatçi üslup ve muhtevaya sahip farklı türde eserlerle de karşılaşılacaktır. Siyasetname, pendname ve nasihatname adları altında yazılan çok sayıda eser vasiyetname özelliği taşımaktadır. Bu çerçevede İslâmî döneme girilmesinden sonra yazılan ilk eserlerden biri olan Yusuf Has Hacib’e ait *Kutadgu Bilig* ile Selçuklu Devleti’nin veziri ve Nizamiye Medreselerinin kurucusu Nizamü’l-Mülk’ün meşhur *Siyasetname*’si örnek verilebilir (Ateş, 2008: 7). Keza dilimizde yaşayan binlerce “atasözü, kıssa, didaktik şiir ve çok sayıda ahlak kitabı” da birer vasiyet niteliğindedir (Köksal, 2000: 289).

Âşık şiirinde de bazen doğrudan vasiyetname türünde örnekler ortaya konmuş bazense türün adı belirtilmeksizin vasiyet unsurları şiire gizlenmiştir. Âşık Veysel'in "Sazım" şiiri de bu bağlamda ortaya konmuş örneklerden biridir. Şiirine "Ben gidersem sazım sen kal dünyada" diyerek başlayan Veysel, devamında kendisi öldükten sonra yapılmasını istediklerini sazına vasiyet etmiştir. Tıpkı bir insanla konuşur gibi sazını kişileştiren Veysel'in vasiyeti hükmündeki bu şiir, çalışmamızın ana konusunu oluşturmaktadır. Herder'in ifadelerini yorumlayarak belirtmek gerekirse; bir ulusun manevi soyluluğunun halk şiirinde ve destanlarda bulunabileceği yönündeki fikirlerinden hareketle Âşık Veysel'in şiirlerini incelemek de Türk toplumunun manevi zenginliği hakkında tespitlere ulaşmamızı sağlayacaktır. Bu bağlamda Veysel'in saz ile olan ilişkisi üzerinden bir yorumlama yapmayı amaçlayan bu çalışma, Veysel'in vasiyeti hükmünde olan "Sazım" şiirinde yer alan motifler üzerinden Türk halkına bıraktığı mirasın ele alınması olarak değerlendirilmelidir.

Veysel, Saz İmgesi ve Vasiyet

Saz, âşıklık geleneğinde önemli bir yere sahiptir. Öyle ki saz ile âşık bütünleşmiştir; diğer bir ifadeyle saz, âşığın sembolü hâline gelmiştir. Halk arasında söylenen; "Sazsız âşık, kulpsuz testiye benzer." sözü, bir âşık için sazın ne kadar önemli olduğunu açıkça anlatmaktadır. Saz, bade içme geleneğinde de önemli bir yere sahiptir. Genellikle rüyasında bade içen âşık, uzun süre baygın hâlde kaldıktan sonra bir sazın sesiyle ayılıp kendine gelir. Bu olayın ardından hem şiir söyleme kabiliyeti kazanır hem de saz çalmayı öğrenir (Şimşek, 2016: 121). Artık geleneğin bir parçası olan âşık, deyişini hafızasında hazırlarken sazını bir ilham kaynağı olarak kullanır. Ayrıca sazın dinleyicileri eğlendirmek ve oyalamak gibi önemli işlevleri olduğu da söylenebilir (Özarlan, 2001: 170). Saz âşıklık geleneğinde "saz çalma"dan başka, doğmaca söyleme/ atışma, bade içme/ rüya motifi, usta-çırak ilişkisi, âşık tarzı halk hikâyeciliği, muamma ve deyiştirme/ atıştırmada da saza önemli bir yer verildiği incelenen örneklerden anlaşılmaktadır (Durbilmez, 2010: 150). Âşıklık geleneğinde âşık ve sazı arasındaki ilişki genellikle bu şekilde kurulsa da Âşık Veysel'in saz ile ilişkisi, hayatındaki travmatik olaylara dayanmaktadır.

Âşık Veysel için saz çok önemlidir. Bu önemi ortaya koyabilmek adına öncelikle Veysel'in yaşamına ve buradaki travmalarına bakmak faydalı olacaktır. Henüz çocukluk çağından başlayarak yaşamında pek çok talihsizlikle karşılaşan Veysel'in yolunu bu talihsiz olaylar dizisi şekillendirmiştir denilebilir. Ümit Yaşar Oğuzcan, Veysel'in yaşam öyküsünü kısaca şu şekilde özetlemektedir:

"Böylece yedi yaşına varmış. O yıl bir çiçek hastalığı salgını olmuş Sivas'ta. Küçük Veysel de yakalanmış. Sol gözünde çiçeğin beyi çıkmış kendi deyişiyle... Göz akıp gitmiş. Sağ gözüne de perde inmiş önceleri. Yalnız ışığı seçebiliyormuş bu gözüyle. Babasına "Çocuğu Akmağdeni'ne götür, orada bu gözünü açacak bir doktor var." demişler. Sevinmiş Ahmet Emmi. Gel gör ki talihsizlik yine yakasını bırakmamış Veysel'in. Bir gün inek sağarken babası yanına gelmiş. Veysel ansızın dönüverince; yakında bulunan bir değneğin ucu öteki gözüne girivermiş. O göz de akıp gitmiş böylece." (Veysel, 2001: 5)

Veysel'in saz ile tanışması bu elim hadiselerden sonra gerçekleşmiştir. Veysel'in bir nebze olsun avunması adına babası ona bir saz alır. Yaşadığı bölge ve yetiştiği kültür dairesinin de etkisiyle pek çok saz şairinin yanında bulunma fırsatını yakalayan Veysel, onların usta malı şiirlerini çalıp söylemeye gayret etmiştir. Bu isimler arasında Ağâhi, Âşık Veli, Ali İzzet Özkan, Talibi gibi isimler öne çıkmaktadır. Veysel'in ilk saz ustaları ise Molla Hüseyin ve Çamşılı Ali'dir (Bekki, 2021: 91-92). Onlardan aldığı ilham ve eğitimle sazını çalabildiğini "Genç Yaşında Felek Vurdu Başıma" başlıklı şiirinde şu şekilde dile getirmiştir:

Bağlandım köşede, kaldım bir zaman
Nice kimselere dedim el'aman
On on beş yaşıma girince hemen
Yavaş yavaş düzen ettim sazımı

Veysel'in doğum yeri olan Sivas, âşıklık ve ozanlık geleneğinin en yoğun yaşandığı Anadolu illerinin başında gelmektedir. Öyle ki bu şehir, "ozanlar ocağı", "âşıklar yatağı" şeklinde de ün yapmıştır. Alevi-Bektaşî geleneğine mensup halk ozanlarının yoğunlukta olduğu illerden biri olan Sivas, bu güçlü geleneğin

yaratımlarıyla ayrıca ünlenmiştir denilebilir. (Coşkun, 2016: 95)² Her ne kadar şiirleri Alevi ve Bektaşî geleneğinin tür, şekil ve yapılarıyla doğrudan ilişkili gibi görünmese de bu geleneğe mensup halk ozanlarından biri olan Âşık Veysel, âşık edebiyatının geleneksel bütün unsurlarını şiirinde barındıran, 20. yüzyılın bu alandaki en önemli temsilcilerinden biri olmuştur. O; doğduğu, yaşadığı toprakların yoğurduğu kültür hazinelerinden biridir. Âşık Veysel, şiirlerinde yıllarca kendisini aradığını, bir türlü bulamadığını anlatır. Çıktığı yolculukta bazen yardım alır, bazen içine döner. Aslında bu içe dönüşler, kendi yaşamını merkeze alma ve yaşamını yenileme anlamları taşır (Okuşluk Şenesen, 2017: 77, 93).

Veysel'in âşıklık serüvenini besleyen pek çok hadiseden bahsedilebilir. Bunlar arasında acı da olsa yaşadığı ihanetler ve kayıpları ilk önce anmak gerekmektedir. 25 yaşındayken Esmâ isimli bir kız ile evlenen Veysel, hemen ardından kısa sürede annesini ve babasını kaybeder. Henüz on günlük olan ikinci çocuğunun ölümünün üstüne eşinin kendisini terk etmesi ve diğer çocuğunun da bir müddet sonra bakımsızlıktan ölmesi acı üstüne acı yaşamasına neden olmuştur. Bütün bu acılar ve travmaları onun şiirlerinde takip etmemiz mümkündür. "Memlekete Destan Oldum" başlığıyla kitabında yer alan şiiri, eşinin onu terk etmesi üzerine yazılmıştır:

Memlekete destan oldum

Karım beni beğenmedi

Eşten oldum dosttan oldum

Yarım beni beğenmedi

(...)

Veysel yönüm yare döndüm

Lodos değmiş kara döndüm

Yeşillenmiş yare döndüm

Pirim beni beğenmedi (Veysel, 2001: 226).

Âşık Veysel, yaşamı boyunca sazıyla yaratıp icra ettiği türkülerini aracılığıyla duygu ve düşüncelerini dışa vurmuş; müziğin ritim ve ezgi boyutlarının sağaltıcı etkisiyle ruhunu teskin etmiş ve psikolojik dayanıklılığını artırmış; yoldaşı olarak gördüğü sazı ile güvenli bağlar kurarak yalnızlığını gidermiş, acı veren yaşantılarından beslenen yaratıcılığının somut örnekleri olan besteleri ile ruhunu yeniden yapılandırarak var olmuş; kendisini gerçekleştirmiş ve tüm bunlarla birlikte de kendi kendisine müzikle terapi yapmıştır (Yaz, 2017: 279). Onun hem trajik hayat hikâyesi hem de hikemî ifadeleri, yaratımları aracılığıyla bütün halka ulaşmıştır. Böylece Âşık Veysel, estetik, ahlaki, dinî, insani değerler eğitimi için Türk toplumuna zengin veriler sunmuştur (Köktürk, 2017: 183).

Veysel için adeta bir tedaviye dönüşen âşıklık serüveninde onun asıl yoldaşı sazıdır. Sazı ile ilişkisini anlamak adına Ahmet Kutsi Tecer'in naklettiği bir anıyı burada paylaşmak faydalı olacaktır:

"Bir gün beraberce bir yemeğe davetli idik. Ev sahibi masallardaki kadar çekici bir sofraya hazırlamıştı. Davetliler seçkin adamlardı ama sohbetlerinin bir çeşnişi, bir tadı yoktu. Ev sahibi de bundan üzülmüyordu. Veysel orada hazır, saz orada hazır, ses orada hazır... Fakat ne yapsın? Davetlilere, Veysel'e ait nakledilmedik bir şeyimiz kalmadı. Yazık ki bu misafirler Veysel'i hatırlamayacak kadar topluluktan uzak, avara, söküük bir halde idiler. Ben de sıkılıyordum. Bir aralık Veysel'e hatırlama kabilinden sordum:

-Âşık nasılsın?

Meclisin hali onu ne kadar rahatsız etmiş ki hemen cevap verdi:

-Biz yiyip içiyoruz ama saz acından ölüyor" (Veysel, 1944: 7). İşte Veysel için saz, yanında taşıdığı kuru ve cansız bir eşya değildir. Sazı onun yoldaşıdır. Bir insan gibi sazın doyması da ancak onu çalmakla, söyletmekle mümkün olacaktır.

Veysel son nefesini verirken yine sazını hatırlar. Herkesten önce onunla vedalaşır. Bu anlar "Küçük Dünyam" adlı belgeselde şu şekilde anlatılır:

"Bir gün hasta yatağından güçlkle doğruldu, 70 yıldır bebe gibi kollarında yaylattığı, gizli sırlarını paylaştığı, çalışıp sesini sesine kattığı, dert ortağı sazını istedi. Duvardan indirip kucağına verdiler. Sazı onun en yakın arkadaşı, en büyük sırdaşı, üstelik ekmek parasıydı. Şöyle son defa bir dokundu tellerine, sonra uzun uzun öptü. 70 yıllık dostuna böyle veda etti." ("Küçük Dünyam" 2023)

Veysel sazıyla o denli içli dışlı olur ki artık Veysel'in sesi sazına siner; tellere her dokunduğunuzda Veysel'i duyar gibi olursunuz. Âşık Veysel'e ait sazlardan birini bir vesileyle satın alan Şentürk İyidoğan, "Veysel" adlı belgeselde bu durumu şöyle anlatır:

"Bir sabah kalktım, iş yerini açacaktım. Kapıda elinde eski bir kılıfla kambur ve yaşlı bir adam vardı. Geldi, içeri oturduk. Dedi ki 'Bu Âşık Veysel'in kendi sazı. Benim babamla Âşık Veysel'in babası amca çocukları. Veysel'e bir tane saz geldi, evde saz iki tane olunca çaldığı sazı babama hediye etti. Aldık biz bu sazı, eve götürdük. Benim bir kız torunum var, bunu çalamıyor. Siz bize bir tane dut oyması saz verin, biz bunu sana verelim.' Ben de tamam dedim. Ben dut oymasını adama verip sazı aldım ama iki yıl kılıfı hiç açamadım. İki yıl sonra açtım kılıfı. İçinde çok eski bir saz. Çalması çok mümkün olmayan bir bağlamaydı. Dedim çalmaz bu; hatıra kalsın. Sonra merak ettim, buna bir tel takıyım dedim. Tel taktıktan sonra sazda başka bir şey olduğunu gördüm. Âşık Veysel'in sesinin bunun içinde gizli olduğunu düşünüyorum." ("Veysel" 2023)

Saz, Türk halk müziğinin ayrıcalıklı bir ögesi olmakla birlikte Alevi-Bektaşî kültüründe bambaşka bir yere de sahiptir. Sazın bazı yörelerde adeta canlı bir varlık gibi burgularının kulak, sapının kol, kapağının ise göğüs ya da döş şeklinde insan bedenine özgü isimlerle adlandırılması da Türk toplumu içerisindeki manevi değerine işaret eden özelliklerdir (Hendrich, 2005: 293). Sazın Türk kültüründeki kadim şekli olan kopuz için ise Bahaeddin Ögel, kopuzun velilik ve ululuk sembolü, ulularla haberleşme ve medet isteme sesi, iyi ruhları çağıran veya kötü ruhları kovan kutlu ses olduğunu söyler. Ayrıca Dede Korkut'un velilik nişanının da kopuz olduğu bilgisini verir (Ögel, 1991: 5-9).

Bir çalgı aleti olmanın çok ötesinde anlam ve değere sahip olan saz için Bülent Akın'ın bütüncül bir bakış açısıyla yaptığı tespit ve değerlendirmeler konuya dair doyurucu bilgiler sunmaktadır. Tarihî süreç içerisinde şamanın davulunun üstlendiği işlevler, ozanların kopuzunda hayat bulmuştur. Her ne kadar ozanların şamanlar gibi din adamlığı yönü görünür olmasa da kopuza aktarılan kutsiyetle birlikte tedavi edici, sağaltıcı kişiler oldukları yönündeki inanç devam etmiştir. Bilhassa dinî ritüellerde müziğin ve müzik aletinin kutsanmasının birçok nedeni ve işlevi olduğu görülür. Bu sebeplerin tamamı ya da daha fazlası göz önünde bulundurularak bir değerlendirme yapıldığında müziğin ve müzik aletinin kutsanmasının büyük oranda geleneği koruma ve aktarma noktasında bir işleve sahip olduğu görülmektedir. Kutsanan müzik aleti aracılığıyla icra edilen dans, şiir ve bunların içerisinde yer alan kültürel birikim de kutsanmış ve muhafaza altına alınmış olmakta ve gelenek de dolaylı olarak korunmaktadır. Bu anlamda ozan ve kopuz ikilisi Türkler için bir müzik icracısı ve müzik aleti olmanın ötesinde kültürel belleğin ve dolayısıyla geleneğin korunmasını ve aktarımını sağlayan yegâne taşıyıcılar olma vasfına sahip olmuştur (Akın, 2020: 139-140).

Bu tespit ve değerlendirmeler ışığında denilebilir ki Âşık Veysel "Sazıma" şiirinde vasiyetini bilinçli bir şekilde sazına yapmaktadır.³ Bu vasiyetin bir rastlantı yahut bireysel bir bağlılıktan dolayı yapılmadığı aşıkardır. Kendisinin bir kültür aktarıcısı olduğunun farkında olan Veysel, bunun ancak sazıyla mümkün olacağına işaret ederek toplumsal bellekte saza yüklenen anlam yükünün ne kadar farkında olduğunu da bizlere göstermektedir.

Ozanlar/âşıklar ve saz arasında, sazın söze eşlik etmesinden daha derin bir birliktelik oluşmuş; çalgıya kutsiyet atfedilen ve sıra dışı yan anlamlar yüklenen mistik bir ilişki ortaya çıkmıştır. Barthes tarafından anlamlandırmanın ikinci düzeyi olarak sunulan yan anlamlar, göstergenin "kullanıcıların duygularıyla" ya da "kültürel değerlerle" buluştuğunda meydana gelen etkileşimini betimler (Barthes, 1993: 73). Kültürel yönelimleri ve toplumsal özellikleri nesnelere, olgulara yüklenen yan anlamlarda takip etmek mümkündür. Âşık Veysel'in "Sazıma" adlı şiirinde saza yüklenen yan anlamlar ve güçler, âşık ve çalgısı arasındaki bağı net şekilde göstermektedir (Göher, 2021: 2-3).

Şiirin hemen başında Veysel “Ben gidersem sazım sen kal dünyada” diyerek açıkça bu şiirini vasiyet olarak bıraktığını işaret etmektedir. Şiiri vasiyetname dışında pek çok açıdan yorumlamak da mümkündür. Şiirin devamında Veysel, “gizli sırlarımı aşıkâr etme” diyerek, aslında bu dünyada hâlâ söyleyeceklerini tamamlamadığını vurgulamaktadır. Dahası tasavvufta önemli bir yer tutan “sır kavramı” Veysel’in de öncelikli dertleri arasındadır. Sır kelimesi tasavvufta “sadece Allah’ın bildiği ya da az sayıda insan tarafından bilinen özel bilgi” ve “ruhun bir idrak mertebesi” olmak üzere genellikle bu iki anlamda kullanılır. Bir kısım sûfilere göre ise sır, kul ile Hak arasında gizli kalan hallerdir. Bunu ifade etmek için, “Hür insanların gönülleri sırların mezarıdır.” ve “Sırrımı düğmem bilse onu koparır atarım.” denilmiştir. Sır kelimesi tasavvufta ayrıca “ruhun bir idrak mertebesi, kalp içine konmuş bir latife” anlamında kullanılmıştır. Kalp marifetin, ruh muhabbetin, sır da müşahedenin mekânıdır (Tosun, 2009: 115-116). Bu yönüyle ele alındığında görme yetisini kaybetmiş olan Veysel’in nelere müşahede ettiği bir sırdır. Bu sırrını da sazına emanet etmesi, saza yüklediği anlamı göstermektedir. Türk kültür dairesinde sazın konumu ve değerini göstermesi açısından bu emanet ediş kayda değerdir. Devamında sazına eğer yalan söylerse ona kahredeceğini haber verir. Veysel’in sazına yalanı yasaklamasının sebebini ise diğer dörtlükte görmekteyiz. Veysel “gizli dertlerimi sana anlattım” diyerek aslında biz okuyucu/dinleyicilere de sırlarının saklandığı kaynağı haber vermektedir.

Şiir, sazın varoluş serüveninden haber vererek devam etmektedir. Şiire göre Veysel’in sazı dut ağacındandır. Saz yapımında en çok maun, dut, kestane, ardıç ve ladin ağaçlarının tercih edildiği düşünüldüğünde, Veysel’in saza yüklediği anlam aralığını genişletmek amacıyla dut ve bülbül ilişkisine gönderme yapması da bilinçli bir tercihtir. Veysel sazın verdiği güzel sesin bülbül gibi hoş sesli bir kuştan alındığına işaret etmektedir. Burada bülbül de özellikle seçilmiş bir kuştur. Klasik şiir başta olmak üzere edebiyatımızda âşık-maşuk ilişkisi gül ve bülbül üzerine kuruludur. Saz da güzel sesini, âşıklık sembolü olan bülbülden almaktadır.

Veysel, âşık edebiyatının pek çok motifine bu şiirinde yer vermiştir. Kendi derdinin en büyük ortağı olan sazı için “Sazım bu sesleri turnadan mı aldın/ Pençe vurup sarı teli sızlatma” diyen Veysel, bir önceki dörtlükte kullandığı bülbül ile birlikte turna motifini de özellikle seçmiştir. Turna, hem Alevi-Bektaşî inanç sisteminde hem de divan ve halk edebiyatı metinlerinde çokça anılan ve işlenen kuşların başında gelmektedir. Halk edebiyatında sevgiliyi ve haberciyi, Alevi-Bektaşî edebiyatında ise özellikle Hz. Ali’nin avazını temsil eden simge kuştur. Göçer olan bu simge kuş, Uzakdoğu’dan Anadolu’ya kadar sıla ve gurbet ile özdeş olup haber getiren ve ruh taşıyan elçi durumundadır (Elçin, 1997: 63; Korkmaz, 2005: 690; Özmen, 2010: 284; Daimi, 2021: 189). Veysel, Alevi-Bektaşî geleneğinin önemli motiflerini neredeyse hiç hissettirmeden şiirlerine başarılı bir şekilde yerleştiren, âşıklık geleneğinin en yetkin isimlerinden biridir. Tıpkı Pir Sultan Abdal’ın “Hazret-i Şah’ın avazı turna derler bir kuştadır” (Öztelli, 2012:104) şiirinde geçtiği şekliyle Veysel de turna ile Hz. Ali’ye atıfta bulunmaktadır.

Veysel, şiirlerine Aleviliğe dair motifleri usta bir işçilikle yerleştirdiğini dörtlüğün devamındaki motiflerle adeta kanıtlamaktadır. Dörtlüğü “Pençe vurup sarı teli sızlatma” şeklinde tamamlayan Veysel, burada da pençe tabiriyle hem el ile saz çalmaya gönderme yapmakta hem de “Pençe-i Ali Aba”ya atıfta bulunmaktadır. Alevi inanç sisteminde Ehlibeyt, “Pençe-yi Ali Aba” adıyla adlandırılmakta ve Ehlibeyt içerisinde yer alan bu beş ulu şahsın kutsallığı her şeyin üstünde tutulmaktadır (Korkmaz, 2005: 555; Ersal ve Akın, 2018: 2376). El ile bağlama çalma Anadolu’da belli yörelerde ‘pençe’ ve ‘şelpe’ terimleriyle ifade edilmektedir. Aslen Farsça bir sözcük olan pençe, “penç: beş” anlamındadır. Bununla birlikte pençe, Alevi toplumunda tanrısal gücü simgeleyen el’i ifade eder. Pençe ile çalmada ‘pençe vurma’, ‘pençe atma’ deyimleri kullanılmaktadır ki bunlar, tırnakla-parmakla çekerek saz çalma anlamına gelmektedir. Pençe; Malatya (Arguvan), Kahramanmaraş (Elbistan), Gaziantep, Şanlıurfa (Kısa köyü), Tunceli, Sivas, Tokat, Amasya gibi yörelerde el ile saz çalmaya verilen addır (Parlak, 2000: 108-109).

Sarı tel ile kastedilen ise sazın kendisidir. Aynı zamanda tam da Âşık Veysel’in yaşadığı dönemde bağlama teli olarak kullanılan pirinç tele de renginden dolayı halk dilinde sarı tel denilmektedir. Bağlamada ilk olarak at kılı, bağırsak teli, sonrasında bakır tel ve teknolojinin gelişimiyle çelik tel yaygın olarak kullanılmıştır. Bu dönüşümün yaşandığı yıllarda halk arasında “sarı tel” olarak bilinen pirinç teller bir dönem kullanılmıştır. Duyum olarak oldukça yumuşak olan bu telin tınısı çok sevilmiş ve kısa sürede yaygınlık

kazanmıştır. Sarı tel, tamburda bugün bile icracıların tercih ettikleri bir teldir. Ancak bu tel, dayanıksız olması ve tiz seslere çekilememesi nedeniyle oluşan yeni bir tel arayışı sonucu yavaş yavaş yerini çelik tele bırakmıştır (MEB, 2011: 23). Sarı telin bu narin yapısını bilen Veysel, bu tele sahip sazı, pençe/ şelpe tekniğiyle çalmanın çok doğru olmadığına işaret etmektedir.

Bir sonraki dörtlükte, kendi ölümünden sonrasına atıfta bulunan Veysel, sazına "kara libas" giymesini vasiyet eder. Pek çok kültürde olduğu gibi Türk kültüründe de kara, matem ve yasın rengidir. Veysel'in kara libas olarak adlandırdığı giysi, sazı için kılıf anlamını taşımaktadır. Şiirin devamında, bir duvar kenarında kılıfın içerisinde bekleyen sazın başına gelecek olan deformasyonu haber veren Veysel, yine sazını âşığa benzetir ve ancak yâr gelirse kendisine dokundurtmasını tembihler. Burada aslında Veysel sazı üzerinden tüm topluma vasiyette bulunmaktadır. Geleneğin korunması ve değerini bilen ehil kişilere emanet edilmesini salık veren Veysel, sazı ile âşık arasındaki ilişkiyi âşık ve maşuk ilişkisine benzetmektedir.

Zor bir hayat yaşayan ve ilk karısının kendisini terk etmesinin derin üzüntüsünü yaşayan Âşık Veysel için sadakat ve vefa önemli bir erdemdir. Nitekim Veysel şiirlerinde pek çok şiirinde vefa duygusunu dile getirmekte ve insanların vefasız olmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bakımdan şiirlerindeki kullandığı motiflerin pek çoğu sadece bir duygu değil, yaşadıklarının onun üzerindeki etkisinin bir yansımasıdır (Gedik, 2020: 204). Veysel şiirin son dörtlüğünde ise hatırlanmakla ilgili vasiyetini vererek şiirini sonlandırır. Sazın peteğe, kendisinin arıya benzetildiği kısım, âşığın ancak sazıyla birlikte bir verim üretebileceğine yapılan vurgu olarak değerlendirilmelidir. Son iki satırda ise artık kendi aslına (insanoğlu) ve sazın aslına (dut) atıfta bulunana Veysel, "Ben babamı, sen ustamı unutma" diyerek hatırlanma vasiyetinde bulunur. "Hatırlanmak" Veysel'in şiirlerinin ana temasıdır denilebilir. Onun en büyük korkusu unutulmaktır. Bu sebeple en meşhur şiirlerinden biri olan "Dostlar Beni Hatırlasın" da benzer bir bakışla onun vasiyeti hükmündedir. Âşık Veysel, bu dünyadan ayrıldıktan sonra dost dediği sevenlerinin kendisini hatırlamasını arzular. Bunu bir vefa olarak gören Veysel, bu dizide sevdiklerinden vefa görmeyi dilerken kendisi de buna uyduğunu belirtir ve onu büyüten ve âşıklığa başlamasında yardımcı olan babasını unutmadığını söyler.

Sonuç

Âşık Veysel'in vasiyeti hükmünde olan "Sazım" şiiri, kültürümüzde vasiyet etme geleneğine yeni bir soluk getirmiştir. Biçim olarak vasiyetname türünde yazılmamış olan bu şiirinde Veysel, sazı üzerinden başta dostları olmak üzere tüm insanlığa vasiyette bulunmaktadır. Bu şiiri okuyan/duyan halk grubuna kendi istek ve arzularını miras bırakmaktadır. Bu yönüyle vasiyet olarak değerlendirdiğimiz Veysel'in "Sazıma" başlıklı şiirini referans alarak Türk kültüründe saza verilen önemi ortaya koyduk.

Âşık Veysel saza bir çalgı aleti olmanın ötesinde anlamlar yükleyip onu kişileştirir ve adeta bir hayat arkadaşı yapar. Ölümünden sonra hatırlanmayı istediğini vurgulayan vasiyetini de eserlerini yarattığı ve kendisini âşık statüsüne kavuşturan sazı üzerinden aktarır. Sazıyla bütünleşmesi öyle bir dereceye ulaşmıştır ki Veysel'in sesi, sazın tellerine sinmiş; aralarında gizli bir dil oluşmuştur. Veysel ağlayınca sazı da ağlamış, Veysel gülünce o da gülmüştür. Sazı çalarken kucağında tutuşunu, bir annenin ninni söyleyip kucağında salladığı bebeğine benzetiş boşuna değildir. Nasıl ki bir annenin en kıymetlisi bebeğiye Veysel'in de en kıymetlisi yarım asrı aşkın bir süre yanından ayırmadığı sazıdır. Yani sazını evladı gibi görmektedir. Onun küçücük bir filizden kocaman bir dut ağacına dönüşmesine de, kesilip saza evrilmesine de şahitlik etmiş, kimseye anlatamadıklarını herkesten daha iyi tanıdığı sazına anlatmıştır. Veysel'in "Sazıma" başlıklı şiiri bunun açık bir itirafıdır.

Şiirde kullandığı motifler değerlendirildiğinde Veysel'in âşık edebiyatından divan edebiyatına kadar geniş bir alanda karşımıza çıkan motifleri özenle seçip kullandığı görülmektedir. Burada özellikle Alevi-Bektaşî âşıklık geleneğinin motifleri dikkati çekmektedir. "Sır", "turna", "pençe vurma" öne çıkan motifler arasındadır. Alevi-Bektaşî âşıklık geleneğinin canlı olarak yaşadığı bir coğrafyada büyüyen Veysel'in bu motiflere aşina olması şaşılacak bir durum değildir. Burada asıl önemli olan, Veysel'in bu motifleri sazla birleştirerek anlamlandırmasıdır.

Sonnotlar

¹ Türk kültüründe vasiyet geleneği için ayrıca bakınız: Özdek 1976; Taneri 1981; Köksal 2000; Kılınç 2006.

² Âşık Veysel'in Alevilik-Bektaşılık ile ilişkisi için ayrıca bakınız: Öz 2013; Işık 2017; Coşkun 2020.

³ 1969 tarihli bir röportaj kaydına göre, Veysel'in vasiyetlerinden biri şu şekildedir: "Mezarıma taş koymayın. Sebebi şu: Ben öldükten sonra üzerimde otlar bitsin, çiçekler açsın. Taş kapatır, çimento kapatır, hiç kimse istifade edemez. Benim toprağım da milletime hizmet etsin. Orada biten otlardan koyun yesin, et olsun; kuzu yesin, süt olsun; arı yesin, bal olsun." (Âşık Veysel 2023).

Kaynaklar

- AKIN, B. (2020). "Kopuzdan "Telli Kur'an"a Türklerde Kutsal Sazın Kültürel Serüveni". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 20 (1), 135-162.
- ÂŞIK VEYSEL (2023). "Âşık Veysel Belgeseli (1969)", https://www.youtube.com/watch?v=XWW0oEfKuzg&ab_channel=TRTAr%C5%9Fiv, Erişim Tarihi: 01.07.2023.
- ÂŞIK VEYSEL (2023). "Veysel Belgeseli", https://www.youtube.com/watch?v=F-Qn6aaozac&ab_channel=TRT1. Erişim Tarihi: 01.07.2023.
- ATEŞ, N. (2008). *Kültür Tarihi Bakımından Osmanlı Vasiyetnameleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BARTHELES, R. (1993). *Göstergebilimsel Serüven*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- BEKKİ, S. (2021). *Halk Müziğinin Seyyar Radyosu Âşık Veysel*. İstanbul: Muhit Kitap.
- COŞKUN, H. (2020). "Âşık Veysel'in Türkülerinde Alevi ve Bektaşî Kültürünün İzleri". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S.96, 513-530.
- DAİMİ, C. (2021). "Turna Kuşu ve Turna Semahı" *The Journal of Social Sciences*. 51, 189-195.
- DURBİLMEZ, B. (2010). "Âşıklık Geleneklerinde Saz". *Millî Folklor*, 85, 148-158.
- ELÇİN, Ş. (1997). "Türk Halk Edebiyatında Turna Motifi", *Halk Edebiyatı Araştırmaları-1*, Ankara: Akçağ Yayınevi.
- ERSAL, M. ve AKIN, B. (2018). "Dede Korkut Kitabı'nı Alevilik Penceresinden Okumak". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(4), 2369-2408.
- GEDİK, S. (2020). "Âşık Veysel'in Şiirlerinde Vefa". *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, (3), 193-212.
- GÖHER, F. (2021). "Batı Türkistan Âşıklarının Yaşamlarında ve Ölümünde Saz" *Âşık Sanatı Sempozyumu 2021 Hacı Bektaş-ı Velî Yılı Bildiriler Kitabı*. Nevşehir: Kapadokya Üniversitesi Yayınları.
- HENDRİCH, B. (2005) "Alevilikte Sazın Belleksel ve İletişimsel Boyutları", *Türk(iye) Kültürleri*, (der. Gönül Putlar- Tahire Erman). İstanbul: Tetragon Yayınları.
- IŞIK, C. (2017). "Âşık Veysel ve Alevilik". *Dünya Ozanı Âşık Veysel Sempozyumu Bildirileri*, Cilt I., Sivas: Sivas 1000 Temel Eser.
- KILINÇ, A. (2006). *Türk Edebiyatında Vasiyetnâmeler*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KORKMAZ, E. (2005). *Alevilik ve Bektaşılık Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- KÖKSAL, H. (2000). "Türk Kültüründe Vasiyet Geleneği", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 4, 289-299.
- KÖKTÜRK, Ş. (2017). "Trajediden Hikmet Çıkaran Bilge: Âşık Veysel". *Dünya Ozanı Âşık Veysel Sempozyumu Bildirileri*, Cilt I., Sivas: Sivas 1000 Temel Eser.

- Küçük Dünyam (2023). "Küçük Dünyam/ Âşık Veysel Belgeseli",
https://www.youtube.com/watch?v=3LpFyzX6kOY&ab_channel=KalanM%C3%BCzik. Erişim Tarihi: 01.07.2023.
- MEB (2011). *Müzik Aletleri Yapımı Bağlama Ailesi Perde ve Genel Ayarları*. Ankara: MEB Yayınları.
- OKUŞLUK ŞENESEN, R. (2017). "Âşık Veysel'in Şiirlerinde 'Arama' Arketipinin İzleri". *Dünya Ozanı Âşık Veysel Sempozyumu Bildirileri*, Cilt II., Sivas: Sivas 1000 Temel Eser.
- ÖGEL, B. (1991). *Türk Kültür Tarihine Giriş 9 / Türk Halk Musikisi Aletleri (Uygur Devleti'nden Osmanlılara)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÖZ, G. (2013). *Alevilik Bektaşilik Bağlamında Âşık Veysel*. Ankara: Barış Kitabevi.
- ÖZARSLAN, M. (2001). *Erzurum Âşıklık Geleneği*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÖZDEK, R. (1976). *Siyasi Vasiyetnâmeler*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- ÖZMEN, İ. (2010). *Simgeler ve Rıza Kenti Alevilik/ Bektaşilik*. Ankara: Parşömen Yayıncılık.
- ÖZTELLİ, C. (2012). *Pir Sultan Abdal-Bütün Şiirleri*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- PARLAK, E. (2000). *Türkiye'de El ile (Şelpe) Bağlama Çalma Geleneği ve Çalış Teknikleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ŞİMŞEK, E. (2016). "Âşık Veysel'in Âşıklık Geleneği İçerisindeki Yeri Üzerine Bir Değerlendirme". *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 4 (9), 117-126.
- TANERİ, A. (1981). *Türk Devlet Geleneği Dün-Bugün*, Ankara: Töre Devlet Yayınları.
- VEYSEL, A. (1944). *Değişler*. Ankara: Ülkü Basımevi.
- VEYSEL, A. (2001). *Âşık Veysel*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- YAZ, E. (2017). "Travmatik Yaşantıları Bağlamında Âşık Veysel ve Müzikle Terapi". *Art-Sanat*, 7, 277-289.